

An analysis of the historical development and spread of new political knowledge in Iranian society

Abdolrahman Hassanifar*

Saeed Sadeghi**

Abstract

Many and varied factors have been involved in the expansion of political knowledge in Iranian society since the establishment of this field. Organizations and bodies, universities and groups, developments and events inside and outside Iran, associations and publications, and prominent individuals including politicians, professors, philosophers, agents and graduates, and activists in this field in general, are among them, all of which have had an impact on the quantitative and qualitative expansion of political knowledge in Iran. This means that these factors, in interaction with society, the type of political system, and the culture of society, have led to the expansion of this knowledge.

The claim is that the historical expansion and continuity of political science in the form of universities, centers, institutes, think tanks, associations, websites, channels, networks, and magazines in Iranian society can indicate issues such as "the necessity of linking science with objective needs" by proposing theoretical or functional discussions, or even needs such as "the requirements of new collective life" which can be called "development" or "growth". An expression that means the essential requirement for the presence of this knowledge in Iranian society.

* Associate Professor of Political History, Institute for Humanities and Cultural Studies, Tehran, Iran
(Corresponding Author), hassanifar@yahoo.com

** Assistant Professor of political science, university of Payam noor, Tehran, Iran, saeedsadeghi@pnu.ac.ir

Date received: 04/12/2024, Date of acceptance: 10/10/2025



This article examines contemporary historical activities related to political science from a quantitative with a descriptive-deductive method, and from this perspective, attempts to open up aspects and dimensions of the subject, with its complexity.

Keywords: Political science, university, institutes and study centers, contemporary Iranian history, activities related to political science.

Introduction

There is no doubt that political knowledge has spread in Iranian society; One of the signs of this expansion is the formation, establishment, and emergence of bodies and organizations, universities, faculties and groups, associations and magazines and publications, news agencies, and other different areas of scientific activity related to political science. The question is, has this expansion led to a greater presence of this science in the public arena of Iranian society in the true sense, meaning its content and deep impact? Or was this influence merely superficial and apparent, without the formation and content of theoretical and intellectual discussions?

This article also introduces and analyzes the emergence of organizations and bodies, centers, associations, magazines, and virtual and online arenas for activities related to political science.

Materials & Methods

The tangible manifestation of political knowledge in Iranian society has been in the form of organizational and institutional activities, magazines and press, and virtual spaces.

Most universities in the country (public, private, and non-profit) offer political science courses at most levels of education (bachelor's, master's, and doctoral degrees); Various research institutions and centers, different scientific journals, and most publishing houses are engaged in producing research and publishing resources related to political science. News agencies and podcasts, newspapers, websites, discussion platforms, cyberspace on platforms such as Telegram, WhatsApp, Instagram, X-Network (formerly Twitter), Clubhouse, LinkedIn, etc., each engage in analytical work related to political science. Article banks and portals have also collected articles related to political science.

All of these platforms have been formed in Iranian society in contemporary history, from the time of the formation of the School of Political Science to the present day; educational, research, production of works, criticism, and thought-

provoking activities in the form of sound, image, and text are all carried out in these platforms and areas of emergence and manifestation.

Discussion & Result

The following topics and themes can be extracted and inferred from an analytical perspective and in the form of a formulation focused on the discussion of "development and growth", looking at the areas of activity related to political science from the time of the formation of the school of political science to the present day and in the academic and research fields and any context of political science activity in the form of a problem:

1. National expansion and distribution of political knowledge and at all levels of education:
2. Educational function of the field of political science (training diplomats and educating citizens of the state-nation):
3. The necessity of research on political issues alongside political science education:
4. Adding specific and central topics to the field of political research:
5. The double importance of finding research in the field of domestic politics:
6. Islamic Revolution Studies as an Important Field, After the 1957 Revolution:
7. Legal Studies, an Important Matter in the Field of Governance:
8. National Security, a Trans-Ethnic and Identity Issue:
9. The Necessity of Producing Political Policy-Making Texts:
10. Finding the Importance of Criticism and Evaluation as a Professional and Important Task in Examining Political Sources:
11. Attention to the formation of political science associations:
12. Diversification of outputs, products and intellectual activities related to political science:
13. Widening of political activity:
14. Scientific evaluation and criticism in line with the pursuit of justice and scientific liberation:

Conclusion

All of the aforementioned activities were aimed at confirming that political knowledge in Iranian society has been accompanied by a kind of expansion and growth and one cannot look at political science with the dualistic view of "non-functioning or functioning" and as zero and one; The development and expansion of these activities, which have taken on an institutional and organizational aspect and even become a daily matter, must be given due consideration. This is actually both a problem statement and a different formulation of the problem.

Introducing institutional and organizational dimensions and areas of activity related to political science in one section and expressing the axes and areas of activity historically in another section is to outline or even formulate an important issue related to political science, and to emphasize the point that this is not a simple issue, and the purpose of this article was to express some of its complexities.

Bibliography

- Azghandi, Alireza (2003). Political Science in Iran, Tehran: Baz Publications. [in Persian]
- Tafreshi, Majid (1991). "Higher Law and Political Science Schools in Iran from the Beginning to the Establishment of Tehran University", Ganjineh Asandab Journal, Volume 1. Issue 1. [in Persian]
- Tarbiat Newspaper, Year 5, Issue 228, Thursday, 11th Safar 319 AH: p. 2. [in Persian]
- Zargarinejad, Gholamhossein, Mansour Sefat Gol, and Mohammad Bagher Vosoughi (2018). History of Tehran University, Volume One (The University in the First Period 1934-1943), Tehran: Tehran University Press. [in Persian]
- Zarrinkoob, Abdolhossein (2012). History on the Scale, Tehran: Amirkabir, 21st edition. [in Persian]
- Sattari, Jalal (1997). Myth in the Today's World, Tehran: Markaz Publication. [in Persian]
- Salimi, Hossein (2009). Studying the Status of Education and Research in Political Science and International Relations, Tehran: Publication of the Institute for Cultural and Social Studies and the Ministry of Science, Research and Technology.
- Seifollahi, Seifollah and Rezadoust, Arash (2014). "A sociological study of the trend and process of formation of political science education in Iran and Egypt from the Constitutional Revolution to 2012", Social Science Studies in Iran, Year 11, Issue 40. [in Persian]
- Shirkhani, Ali (2017). Political Science in Iran, Tehran: Khorsandi Publications. [in Persian]
- Aqeli, Baqer (1998). "School of Political Sciences, Higher School of Law and Faculty of Law and Political S [in Persian]

129 Abstract

- Foroughi, Mohammad Ali (1936). History of Law: Summary of Lectures by Mohd Ali Foroughi, Journal of Education, First Volume, Year 6, January, Issue 10, pp. 719-734ciences", Quarterly of Contemporary Iranian History, Vol. 2, No. 7. pp. 347-358. [in Persian]
- Statistical Research and Information Technology Group, (2016). Statistics of Higher Education in Iran, Academic Year 2014-2015, Tehran: Institute for Higher Education Research and Planning. Summer. [in Persian]
- Statistical Research and Information Technology Group, (2018). Iranian Higher Education Statistics, Academic Year 2016-2017, Tehran: Institute for Higher Education Research and Planning. [in Persian]
- Statistical Research and Information Technology Group, (2019). Statistics of Higher Education in Iran, Academic Year 2018-2019, Tehran: Institute for Higher Education Research and Planning. Summer. [in Persian]
- Marsh, David and Jerry Stocker (2014). Method and Theory in Political Science, translated by Amir Mohammad Haji Yousefi, Tehran: 8th edition, Strategic Studies Research Institute. [in Persian]
- Mahboubi Ardakani, Hossein (1975). History of New Civilizational Institutions in Iran, Tehran: Tehran University Press. Volumes 1 and 3. [in Persian]
- Mahboubi Ardakani, Hossein (1976). History of the Development of Tehran University, Tehran: Publishing and Printing Organization. [in Persian]
- Education Magazine, Year 3, Issues 5 and 6 [in Persian]
- Institute for Higher Education Research and Planning (2019). Received by.CD Information related to student statistics (correspondence and received by myself) [in Persian]
- Mosfa, Nasrin (2006). A Journey through Educational and Research Developments in Political Science and International Relations, Tehran: Publication of the Institute for Cultural and Social Studies and the Ministry of Science, Research and Technology. [in Persian]
- Nazeri, Mehrdad (2012). What is development? quoted from the site <http://ghatreh.com/article/show-578.aspx> [in Persian]

Internet resources

- <http://www.sir.ac.ir>
- <http://ipis.ir/index.aspx?pageid=457&p=1>
- <https://ir-psri.com/?Page=AboutUs&SP=Farsi>
- <https://www.cmess.ir/Page/About>
- http://www.css.ir/fa/Pages/about_us/2320/3
- <https://web.archive.org/web/20190412144812/http://csr.ir/fa/about>
- https://rc.majlis.ir/fa/department/political_department
- <http://www.shmoton.ir>
- <http://www.rinsweb.ir>

<http://www.risstudies.org>

<https://www.aftabir.com/companies/company/19560>

<http://tisri.org/?page=about>



پروہشگاہ علوم انسانی ومطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تحلیلی بر توسعه و گسترش تاریخی دانش سیاست جدید در جامعه ایرانی

عبدالرحمن حسینی فر*

سعید صادقی**

چکیده

در ارتباط با گسترش دانش سیاست در جامعه ایرانی از زمان تأسیس این رشته، عوامل زیاد و متنوعی دخیل بوده است؛ سازمان‌ها و ارگان‌ها، دانشگاه‌ها و گروه‌ها، تحولات و اتفاقات داخل و بیرون از ایران، انجمن‌ها و نشریات و افراد برجسته از سیاست‌مداران، استادان، فیلسوفان، کارگزاران و دانش‌آموختگان و به طور کلی فعالان این حوزه از جمله آن‌ها هستند که همگی بر گسترش کمی و کیفی دانش سیاست در ایران تاثیرگذار بوده‌اند. یعنی این عوامل در تعامل با جامعه و نوع نظام سیاسی و فرهنگ جامعه، باعث گسترش این دانش شده‌اند.

مدعا این است که گسترش و استمرار تاریخی دانش سیاست در قالب دانشگاه، مرکز، مؤسسه، اندیشکده، انجمن، سایت، کانال و شبکه و مجله در جامعه ایرانی می‌تواند نشانگر موضوعاتی از جنس «ضرورت پیوند علم با نیازهای عینی» با طرح مباحث نظری یا کارکردی یا حتی نیازهایی از جنس «الزامات زندگی جمعی جدید» باشد که اطلاق «توسعه» یا «رشد» بر آن را می‌توان داشت. تعبیری که به معنی الزام ضروری حضور این دانش در جامعه ایرانی است.

* دانشیار تاریخ سیاسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی (نویسنده مسئول)،

hassanifar@gmail.com

** استادیار گروه علوم سیاسی، دانشگاه پیام نور، saeedsadeghi@pnu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۱۴، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۱۸



این مقاله با نگاهی کمی و البته با روش توصیفی - استنباطی به بررسی فعالیت‌های تاریخ معاصر مرتبط با دانش سیاست پرداخته و از این زاویه، تلاش کرده با عطف توجه به پیچیدگی موضوع، جنبه‌ها و ابعاد آن را باز کند.

کلیدواژه‌ها: علوم سیاسی، دانشگاه، مؤسسات و مراکز مطالعاتی، تاریخ معاصر ایران، فعالیت‌های مرتبط با دانش سیاست.

۱. مقدمه

رشد و گسترش هر چیزی طبعاً هم معنای کمی دارد و هم کیفی. گسترش کمی یعنی بر تعداد و آمار موضوع مورد بررسی افزوده شود. در این تردیدی وجود ندارد که دانش سیاست در جامعه ایرانی گسترش یافته است؛ از نشانه‌های این گسترش، شکل‌گیری و تأسیس و ظهور ارگان‌ها و سازمان‌ها، دانشگاه‌ها، دانشکده‌ها و گروه‌ها، انجمن‌ها و مجلات و نشریات، خبرگزاری‌ها و دیگر عرصه‌های متفاوت فعالیت علمی مرتبط با دانش سیاست است. در گسترش دانش سیاست، عوامل زیادی دخیل هستند که شامل افراد برجسته از سیاست‌مداران، استادان، فیلسوفان، کارگزاران اجرایی، نظام آموزش و مدیریت دانش، فضای فرهنگی و اجتماعی، اعتبارات مادی و معنوی و غیره می‌باشند.

نکته این است که از زمان پایه‌گذاری دانش سیاست جدید در ایران در قالب مدرسه علوم سیاسی، در ارتباط با آن، یک گسترشی کمی روی داده است. اما بحثی که می‌تواند به عنوان یک مسئله مطرح باشد این است که گسترش سازمانی و تشکیلاتی این علم به چه معنا است؟ به عبارت دیگر و در قالب سوال دیگر آیا این گسترش، باعث حضور بیشتر این علم در صحنه و عرصه عمومی جامعه ایرانی در تعبیر واقعی و به معنی تاثیرگذاری محتوایی و عمیق آن بوده است؟ یا اینکه نه این تاثیرگذاری صرفاً سطحی و ظاهری و بدون شکل‌گیری و محتوایی مباحث نظری و فکری بوده است؟ ادعای دقیق در این زمینه داشتن، البته راحت و ساده نیست؛ چرا که برای هر مدعایی، موافقان و مخالفانی نیز وجود دارد. به این صورت که برخی بر بی‌جایی و بی‌مکانی و به تعبیر دقیق‌تر بر ناکارایی و جدایی علم و دانش سیاست جدید با واقعیات حوزه عمومی جامعه ایرانی از منظر تاریخی و با ادعای قطعی نسبت به کلیت آن، نظر دارند به این معنا که بر بی‌محتوایی این ظهور، دلالت دارد و برخی نیز بر مدعای تاثیرگذاری آن در سطوحی حتی به صورت حداقلی نظر دارند. نگارنده بر نظر دوم است و البته این تاثیرگذاری حداقلی را تابع شرایط و مقتضیات

زمینه و زمانه میداند؛ یعنی در مجموع از نوعی نیاز و ضرورت وجودی برای آن، حتی در سطح حداقلی و ظاهری در جامعه ایرانی دفاع می‌کند. نگارنده این بررسی را در چند مقاله پیش برده است و جنبه پژوهشی و تحقیقی دارد و صرف یک دریافت شخصی یا استمراج نیست. در مقاله ای با عنوان «تکاپوی ایرانیان برای پایه گذاری نهاد علم سیاست در قالب ساخت اجتماعی» به تاریخ رشته علوم سیاسی از زمان تأسیس تا به امروز آن پرداخته است. در مقاله‌هایی دیگر به نسبت (تأثیر و تأثر) احتمالی و ارتباطی تحولات حوزه عمومی با دانش سیاست با بررسی مصادیقی چون مشروطیت، دولت‌های پهلوی اول و پهلوی دوم و جمهوری اسلامی پرداخته شده است. در این مقاله نیز به معرفی و نوعی تحلیل از ظهور سازمان‌ها و ارگان‌ها، مراکز، انجمن‌ها، مجلات و عرصه‌های مجازی و اینترنتی موجود برای فعالیت مرتبط با دانش سیاست، پرداخته می‌شود. تا تأکید بر این مدعا باشد که این گسترش با نگاهی به تاریخ و وضع موجود دانش سیاست، می‌تواند نشانگر موضوعی از جنس ضرورت پیوند علم با نیازهای عینی با طرح مباحث نظری یا کارکردی یا حتی نیازهایی از جنس الزامات زندگی جدید باشد که اطلاق توسعه یا رشد بر آن می‌تواند بشود و از این نظر دارای اهمیت است؛ چرا که باعث می‌شود در هنگام بررسی وضعیت آن به ابعاد و جنبه‌های کمی نیز توجه شود. از موضوعات مهم مرتبط با ابعاد کمی، مقدار و میزان توسعه و گسترشی است که روی داده و مخاطب را با فهمی متفاوت از موضوع همراه می‌کند. شاید در مرحله ای مهم اما مرتبط با آن، بحث شبکه‌ای شدن نیز قابل طرح باشد که البته مسئله این نوشتار نیست. مسئله مقاله از این جهت مهم است که در میانه دو سطح دیدگاهی و نظرگاهی «داشتن و نداشتن» یا «حضور و عدم حضور» دانش سیاست در جامعه ایرانی^۱ قرار داریم که طبعاً این دوگانه نمی‌تواند تحلیل و برداشت مناسبی از وضعیت این رشته در جامعه ایرانی باشد. از آنجا که در این متن به معرفی مراکز مرتبط با دانش سیاست پرداخته می‌شود تحلیل این سازمان‌ها و مراکز در مقوله ای جدای از صرف «داشتن و نداشتن» یا «حضور و عدم حضور» دانش سیاست، برای طرح یک مسئله مهم، اهمیت دارد.

در این مقاله به بحث سازمان‌های مرتبط با دانش سیاست از قبیل دانشگاه‌ها، مراکز و انجمن‌ها و مجلات پرداخته می‌شود؛ چرا که شکل‌گیری و گسترش علم سیاست در تاریخ معاصر ایران، نمود سازمانی داشته و می‌تواند یک نشانه از توسعه دانش، گسترش مؤسسات، مراکز، انجمن‌ها و مجلات و فعالیت‌های مرتبط با آن باشد. بررسی این موضوع

از این منظر می‌تواند به شناخت بهتر جایگاه و سطح دانش سیاست در جامعه ایرانی کمک کند.

۲. چارچوب مفهومی به مثابه چارچوب نظری

برای پرداختن به موضوع مقاله لازم است چند مفهوم محوری آن یعنی «دانش سیاست»، «تاریخ»، «رشد و توسعه» و «ساخت اجتماعی نهاد علم» تعریف شود تا بالتبع آن معنا و مقصود حاصل از این تحقیق نیز بدست آید.

دانش سیاست: دانش سیاست در واقع به نوعی به تعریف علوم سیاسی ارتباط دارد؛ تعاریف علوم سیاسی نیز، زیاد و متنوع است. یک تعریف از علوم سیاسی بر گرفته از کتاب روش و نظریه در علوم سیاسی این است که «علوم سیاسی، یک رشته دانشگاهی است که می‌خواهد بنحوی سیستماتیک تصمیم‌گیری دسته‌جمعی و ارزش‌ها و دیدگاه‌هایی را که در آن قرار دارند، توصیف نماید؛ تحقیق کند و توضیح دهد» (مارش و استوکر، ۱۳۹۳: ۳۰). تعریف از علوم سیاسی در واقع برای مشخص کردن فعالیت‌هایی است که در عرصه اجتماعی و دانشگاهی و در حوزه عمومی در ارتباط با آن در قالب فعالیت علمی که جنبه آموزشی و پژوهشی دارد، انجام می‌شود که در اینجا فعالیت‌های دانشگاهی، سازمان علمی، انجمنی و مجله‌ای و دیگر فعالیت‌های حوزه مجازی اما با موضوع سیاست مد نظر است.

تاریخ: تاریخ، علم در شناخت گذشته انسان است و از آن انتظار می‌رود که علاوه بر ارضای حس کنجکاوی، هدایت‌گر انسان در زمان حاضر و آینده باشد (زرین کوب، ۱۳۹۳: ۳۰). مراد از تاریخ، واقعه یا مجموعه وقایعی است که در گذشته‌ی دور و نزدیک روی داده که می‌تواند مبنایی برای نوعی تبیین و تحلیل باشد. در این مقاله، رخدادهای نهادی و سازمانی مربوط به علم سیاست در تاریخ معاصر ایران در نظر گرفته شده است.

رشد و توسعه: رشد در تعریف عام به تغییر کمی هر متغیر طی یک دوره معین زمانی گفته می‌شود. (ناظری، ۱۳۹۱) در یکی از تعاریف توسعه آمده که توسعه به نوعی با سه مقوله ارتباط دارد: یکی، جزئی شدن، دوم، تخصصی شدن و سوم، انفکاک ساختاری است. با تحقق این مؤلفه‌ها در واقع، توسعه روی می‌دهد. در این مقاله نیز با عطف توجه به جزئی شدن موضوعات متفاوت دانش سیاست از زمان شکل‌گیری آن به امروز، شکل

تحلیلی بر توسعه و گسترش تاریخی ... (عبدالرحمن حسینی فر و سعید صادقی) ۱۳۵

گیری مؤسسات، سازمان‌ها، مراکز، اندیشکده‌ها و مجلات و غیره به عنوان انفکاک ساختاری و پیچیده شدن موضوعات دانشی این علم بعنوان بخشی تخصصی بر این سه مقوله تاکید می شود.

ساخت اجتماعی نهاد علم: منظور از ساخت اجتماعی نهاد علم، یعنی قرار گرفتن این دانش در قالب ساختار و تشکیلات اجتماعی است که اولاً جنبه عمومی پیدا کرده و دوماً در زمان‌های متفاوت بعد از تأسیس به صورت‌ها و جلوهایی، نمود داشته است و سوماً این نمود به گونه‌ای بوده که باعث توسعه و گسترش کمی و کیفی این دانش در جامعه ایرانی شده است.

مبنای تحلیل و پردازش موضوع مقاله، استنباط نوعی نتیجه از تأسیس و گسترش فعالیت های سازمانی و علمی مرتبط با دانش سیاست در جامعه ایرانی با در نظر داشتن ابعاد کمی است.

در ادامه به معرفی دانشگاه ها، مؤسسات و مراکز، انجمن ها، مجلات و فضاهای اینترنتی و مجازی مرتبط با دانش سیاست پرداخته می شود.

۳. دانشگاه‌ها، مؤسسات، مراکز و انجمن‌ها، مجلات و فضاهای مجازی

نمود عینی دانش سیاست در جامعه ایرانی در قالب فعالیت های سازمانی و نهادی، مجلات و مطبوعات و فضاهای مجازی بوده است. در این زمینه گذری فهرست وار به معرفی آنها می شود تا در مرحله بعد مسئله مورد نظر مقاله که این توسعه و وسعت دادن دانش سیاست به چه معنا می تواند باشد، پرداخته شود.

۱.۳ دانشگاه‌ها

آغاز تأسیس و استقرار رشته علوم سیاسی در ایران در قالب «مدرسه علوم سیاسی» بود. این مدرسه، به تعبیری اولین مدرسه جدیدی است که به منظور تربیت دیپلمه‌های علوم سیاسی در ایران تأسیس شد. این مدرسه با فرمان مستقیم مظفرالدین شاه در ۲۸ آذر ۱۲۷۸ افتتاح شد (عاقلی، ۱۳۷۷: ۳۴۸). بعدها دانش‌آموختگان این مدرسه، هر کدام در پست‌های سیاسی وزارت خارجه و سفارت‌خانه در کشورهای دیگر مشغول به کار شدند. ریاست این مدرسه بر عهده میرزا حسن خان مشیرالملک بود و برنامه درسی آن را هم خود او تنظیم کرد. در

این مدرسه ۲۸ دوره درسی برگزار شد که اغلب دولت‌مردان وقت، در آن درس، خوانده بودند.

دوره پهلوی‌ها (رضا شاه و محمدرضا شاه) هم به لحاظ نیاز به نیروی تربیت‌یافته علم سیاست، بی‌شبهت به دوره قاجار نبود. مدرسه علوم سیاسی، که پیش‌تر تأسیس شده بود، تا مدت‌ها با همان سبک و سیاقی که بنیان‌گذاران آن تدوین کرده بودند به کار خود ادامه داد، تا این‌که احمد تدین در بهمن ماه ۱۳۰۵ در کابینه مستوفی‌الممالک به وزارت فرهنگ منصوب شد. تدین در این سال طبق تصویب‌نامه هیئت وزیران، مدرسه حقوق را از وزارت عدلیه و مدرسه علوم سیاسی را از وزارت خارجه منفک کرد و آن‌ها را ضمیمه «وزارت معارف» کرد (عاقلی، ۱۳۷۷: ۲۱). پس از آن، این دو مدرسه در یکدیگر ادغام شدند و «مدرسه عالی حقوق و علوم سیاسی» را تشکیل دادند. برخلاف مدرسه علوم سیاسی پیشین، در این مدرسه به دانش‌آموختگان درجه لیسانس داده می‌شد. ریاست این مدرسه را علی‌اکبر دهخدا بر عهده داشت.

نهادهای دانشگاهی که به رشته علوم سیاسی پرداخته‌اند و بر گسترش و توسعه آن، مؤثر بوده‌اند در ادامه معرفی می‌شوند.

- اولین دانشگاهی که در ایران به سبک دانشگاه‌های بزرگ قرن بیستم دولت‌های پیشرفته به تدریس علوم سیاسی پرداخت، «دانشگاه تهران» بود. آن‌چه در سال ۱۳۱۳ ش. همراه با افتتاح دانشگاه تهران با نام «دانشکده حقوق و علوم سیاسی» نام‌گذاری شد، نهادی بود که محصول ادغام سه مدرسه علوم سیاسی، مدرسه حقوق و مدرسه عالی تجارت بود. پس از تأسیس دانشگاه تهران، ابتدا رویکرد رشته علوم سیاسی بیشتر مباحث حقوقی بود. ضمناً سیستم آموزشی بر مبنای سیستم دانشگاه‌های فرانسه بنا شده بود و بیشتر اساتید نیز تحصیل‌کرده فرانسه بودند (سیف‌اللهی و رضادوست، ۱۳۹۳: ۱۱۸).

- در برنامه درسی علوم سیاسی در سال‌های ۱۳۴۱ و ۱۳۴۶ ش. تغییری داده شد؛ رویکرد فرانسوی آموزش در علوم سیاسی کنار گذاشته شد و رویکردهای عمل‌گرای (پراگماتیسم) آمریکایی جایگزین آن شد. بعد از این، «دانشگاه ملی سابق» (شهید بهشتی فعلی) نیز رشته علوم سیاسی را با الگوبرداری از دانشگاه‌های آمریکایی تأسیس کرد. دانشگاه ملی ایران در سال ۱۳۳۹ ش. هم‌زمان با تأسیس دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی اقدام به پذیرش دانشجو در رشته‌های مختلف

تحلیلی بر توسعه و گسترش تاریخی ... (عبدالرحمن حسینی فر و سعید صادقی) ۱۳۷

کرد. اما از سال ۱۳۴۵ بود که دوره کارشناسی علوم سیاسی در این دانشگاه دایر شد. گروه علوم سیاسی این دانشگاه در سال‌های ۱۳۴۶ و ۱۳۴۷ فعالیت خود را گسترش داد و در مقطع کارشناسی ارشد نیز دانشجو، پذیرش کرد. همچنین در سال ۱۳۷۸ دوره دکترای روابط بین‌الملل و در ۱۳۸۴ رشته مطالعات منطقه‌ای در مقطع کارشناسی ارشد و سپس دکترا راه‌اندازی شد. این دو دانشگاه اگرچه نخستین دانشگاه‌هایی بودند که به شکل رسمی، رشته علوم سیاسی را دایر کردند، اما به مرور سایر دانشگاه‌های دولتی و غیردولتی نیز این رشته را تأسیس کردند.

- در مهرماه ۱۳۶۱، دانشگاه امام صادق (ع) در سه رشته معارف اسلامی و اقتصاد، معارف اسلامی و علوم سیاسی و معارف اسلامی و تبلیغ در مقطع کارشناسی ارشد پیوسته شروع به کار کرد. هدف از تأسیس دوره کارشناسی ارشد معارف اسلامی و علوم سیاسی در این دانشگاه، بر اساس مصوبه نود و نهمین جلسه شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت فرهنگ و آموزش عالی در تاریخ ۱۳۷۷/۸/۹، تربیت کارشناسانی است که از طریق شناخت احکام شرع مقدس و آشنایی با مبانی و اصول متقن فقهات همچون یک طلبه حوزه علمیه قادر باشند در مقابل تئوری‌های سیاسی غرب و شرق، موضع‌گیری صحیح و عملی داشته و مانند یک کارشناس آگاه بتوانند به سطوح مطلوبی از ظرفیت علمی لازم جهت تنظیم امور سیاسی مسلمین از موضع استقلال فکری نائل گردند (ازغندی، ۱۳۸۲: ۱۱۶ و ۱۱۷). همچنین گروه سیاسی این دانشگاه در سال ۷۱ _ ۷۰ به منظور تأمین کادر علمی مختص به خود و هدف‌های دیگر در مقطع دکترا، دانشجو پذیرفت. پذیرش دانشجو در مقطع دکترای علوم سیاسی دانشگاه امام صادق (ع) مستلزم قبولی در امتحان فقه و معارف اسلامی بود و این، شرط ورود به دوره محسوب می‌شد.

- دانشگاه دیگر، دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه بود که به عنوان یک مؤسسه آموزش عالی وابسته به وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران راه اندازی شد. این نهاد دانشگاهی در سال ۱۳۶۱ در تهران تأسیس شد. شمار قابل توجهی از کادر دیپلماتیک وزارت امور خارجه و تعدادی از کارشناسان امور بین‌المللی سایر سازمان‌ها در طول سال‌های پس از انقلاب اسلامی از دانش‌آموختگان این دانشکده هستند. تعدادی از چهره‌های سرشناس سیاست خارجی در گرایش‌های مختلف در این دانشکده تدریس می‌کنند که از جمله آن‌ها

می‌توان به محمدجواد ظریف، سید محمدکاظم سجادیپور، مهدی دانش یزدی، حسین امیرعبداللّه‌یان، مجید تخت‌روانچی، مهدی فاخری، هادی سلیمان‌پور، محمدرضا دهشیری، مصطفی زهرانی، بهادر امینیان، مسعود اسلامی، رضا موسی‌زاده، محمدحسن شیخ‌الاسلامی، سید عباس عراقچی و سهراب شهابی اشاره کرد.^۲

- گروه علوم سیاسی دانشگاه تربیت مدرس نیز در ۱۳۶۴ راه‌اندازی شد که در دو مقطع کارشناسی ارشد و دکترا با هدف تعلیم مهارت تحلیل کاربردی سیاست دانشجوی می‌پذیرد.

- دانشگاه بین‌المللی قدس در سال ۱۳۶۲ آغاز به کار کرد و در سال ۱۳۷۰ با مجتمع آموزش عالی دهخدا ادغام شد و با نام دانشگاه بین‌المللی امام خمینی در قزوین به کار خود ادامه داد. این دانشگاه نیز در دو مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد و در دو عنوان رشته علوم سیاسی و روابط بین‌الملل دانشجوی می‌پذیرد.

- دانشکده حقوق شیراز در سال ۱۳۵۶ افتتاح شد که در همین دانشکده از سال ۱۳۸۱ رشته علوم سیاسی نیز دایر شد و به دانشکده حقوق و علوم سیاسی تغییر نام داد. این دانشکده از سال ۱۳۸۸ اقدام به پذیرش دانشجوی در مقطع کارشناسی ارشد کرد و از سال ۱۳۹۵ مقطع دکترای علوم سیاسی در آن راه‌اندازی شد.

- رشته علوم سیاسی در سال ۱۳۸۵ در مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه تبریز راه‌اندازی شد.

فهرست مذکور از نخستین دانشگاه‌هایی بودند که اقدام به پذیرش دانشجوی در رشته علوم سیاسی در قالب دانشکده‌های حقوق و علوم سیاسی کردند. اما هم‌اکنون بسیاری از دانشگاه‌های دولتی و غیردولتی در ایران در این رشته و در مقاطع مختلف دانشجوی می‌پذیرند.

- همچنین علاوه بر دانشگاه‌های فوق‌الذکر، از سال ۱۳۷۶ پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی (نهاد پژوهشی وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری) در مقطع دکترا در رشته اندیشه سیاسی دانشجوی پذیرفته است. در این مؤسسه، عموماً از زمان تأسیس به صورت یک سال در میان، دانشجوی دکترای علوم سیاسی جذب کرده است.

تحلیلی بر توسعه و گسترش تاریخی ... (عبدالرحمن حسینی فر و سعید صادقی) ۱۳۹

- دانشگاه‌های رازی کرمانشاه، بوعلی همدان، فردوسی مشهد، یزد، یاسوج، اصفهان، بابل، سمرقاند، باهنر کرمان، لرستان، بیرجند، آیت‌الله بروجردی، اردکان یزد، تربت حیدریه، حکیم سبزواری، شاهد، شهید چمران اهواز، گیلان، کهگیلویه و بویراحمد، غیرانتفاعی مفید قم، مؤسسه امام خمینی قم، باقرالعلوم قم، مؤسسه غیرانتفاعی تاکستان، مؤسسه غیرانتفاعی حکیم طوس مشهد، مؤسسه غیرانتفاعی سنا ساری، مؤسسه غیرانتفاعی فرهنگد لاریجان، مؤسسه غیرانتفاعی آفتاب خمین، مؤسسه غیرانتفاعی مولوی ایوانکی سمنان، پیام نور در شهرهای متفاوت، دانشکده اطلاعات وابسته به وزارت اطلاعات، دانشگاه امام حسین (ع)، دانشکده علوم استراتژیک (ارتش)، دانشگاه تربیت مدرس سپاه نیز از جمله مهم‌ترین دانشگاه‌هایی هستند که بعدها رشته علوم سیاسی را در مقاطع مختلف تأسیس کردند و در این رشته اقدام به پذیرش دانشجو کردند. در دانشگاه آزاد اسلامی نیز در اکثر شهرها و واحدها در مقاطع متفاوت کارشناسی، ارشد و دکتری، رشته علوم سیاسی دایر شده است.

۲.۳. مؤسسات، انجمن‌ها و مراکز

به لحاظ نهادی به انجمن‌ها و مؤسسات در کنار دانشگاه‌ها نیز می‌توان اشاره کرد که در ادامه، مراکز و مؤسساتی که در تاریخ معاصر ایران در حوزه دانش سیاست فعالیت داشته‌اند، آورده می‌شوند:

مرکز مطالعات عالی بین‌المللی دانشگاه تهران_ مؤسسه عالی سیاسی و امور حزبی (دانشکده علوم سیاسی و علوم اجتماعی)_ دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه_ مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی_ مرکز مطالعات خاورمیانه_ مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری_ مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام_ دفتر سیاسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی_ شورای نقد متون علوم سیاسی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی_ مؤسسه مطالعات ملی_ پژوهشکده مطالعات راهبردی_ دفتر مطالعات و تحقیقات سیاسی وزارت کشور_ مؤسسه مطالعات و تحقیقات بین‌المللی تهران_ انجمن علوم سیاسی ایران_ مرکز مطالعات عالی انقلاب اسلامی

البته مؤسساتی چون خانه اندیشمندان علوم انسانی، دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، پژوهشکده باقرالعلوم، مؤسسه آموزشی امام خمینی، دفتر تبلیغات اسلامی، پژوهشگاه

فرهنگ و اندیشه اسلامی، جامعه المصطفی، پژوهشکده سیاست‌پژوهی، مطالعات راهبردی حکمت، پژوهشکده تحقیقات اسلامی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قطب علمی مطالعات خاورمیانه، گروه مطالعات حکومت در دانشگاه علامه، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی (ص)، مرکز مطالعات آفریقا در دانشگاه تربیت مدرس، مرکز مطالعات حقوق بشر در دانشگاه تهران، مرکز تحقیقات صدا و سیما (قم و تهران)، مرکز مطالعات عالی بین‌المللی در دانشگاه تهران، مؤسسه مطالعات آمریکای شمالی و اروپا در دانشگاه تهران، مؤسسه مطالعاتی اندیشه سیاسی اقتصادی، گروه مطالعات آمریکا، گروه مطالعات فلسطین، پژوهشگاه اندیشه سیاسی اسلام در دبیرخانه مجلس خبرگان رهبری، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی در تولیت آستان امام خمینی، دفتر پژوهش انقلاب اسلامی در دانشگاه آزاد اسلامی و مرکز اسناد انقلاب اسلامی (قم و تهران)، که بخشی از آن‌ها در قم هستند، خانه اندیشه و رزان علوم انسانی، موسسه مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر (۱۳۷۹)، بنیاد توسعه فردا (۱۳۸۱)، مؤسسه مطالعات ایران و اوراسیا (۱۳۸۳)، اندیشکده روابط بین‌الملل (۱۳۸۵)، مؤسسه فتوح اندیشه (۱۳۸۵ قم)، پژوهشکده سیاستگذاری دانشگاه شریف (۱۳۸۷)، مرکز مطالعات خلیج فارس (۱۳۸۷)، پژوهشکده تحقیقات راهبردی مجمع تشخیص مصلحت نظام (۱۳۸۹)، اندیشگاه گفتمان (۱۳۸۹)، مرکز پژوهشی آرا (۱۳۹۰)، پژوهشکده چشم انداز و آینده پژوهی (۱۳۹۰)، مرکز تحلیل راهبردی و بین‌المللی (۱۳۹۰)، اندیشکده مرصاد (۱۳۹۱)، پژوهشکده سیاست پژوهی و مطالعات راهبردی حکمت (۱۳۹۱)، مرکز رشد دانشگاه امام صادق ع (۱۳۹۱)، اندیشکده راهبردی تبیین (۱۳۹۱)، اندیشکده یقین، اندیشکده سیاستگذاری امیرکبیر (۱۳۹۲)، مؤسسه مطالعات جهان معاصر (۱۳۹۴)، اندیشکده محنا (مطالعات حکمرانی نرم ایران) ۱۳۹۶، مؤسسه علم و سیاست اشراق (۱۳۹۶)، اندیشکده مطالعات راهبردی دانشگاه آزاد اسلامی (۱۳۹۷)، بنیاد بین‌المللی مطالعات راهبردی، آینده پژوهی و تمدنی امین (۱۳۹۸)، اندیشکده راهبردی توسعه (۱۳۹۹)، اندیشکده سیاست پژوهی و مطالعات راهبردی آینده (۱۴۰۱)، اندیشکده مطالعات راهبردی ایران و چین (۱۴۰۱)، اندیشکده حکمرانی مطلوب هم‌افز (۱۴۰۱)، اندیشکده دیپلماسی ملل (۱۴۰۲)، اندیشکده راهبردی پژوهاک (۱۴۰۳) در حوزه سیاست فعالیت آموزشی و پژوهشی می‌کنند که به‌خاطر حجیم نشدن مطلب از معرفی تفصیلی آن‌ها صرف‌نظر شد.

۳.۳ مجلات

تعداد و محتوای نشریات تخصصی در هر رشته می‌تواند ملاک مهمی برای ارزیابی فعالیت آن باشد. نسبت به سابقه بیش از یک‌صد ساله علوم سیاسی، نشریات این رشته از سابقه طولانی برخوردار نیستند. در فاصله سال‌های ۱۳۴۹ تا ۱۳۵۲ انتشار نشریات تخصصی آغاز شد و با وقوع انقلاب و تعطیلی دانشگاه‌ها متوقف شد، ولی از سال ۱۳۶۵ تا به امروز انتشار مجلات تخصصی رشته علوم سیاسی سیر صعودی و رو به رشدی داشته است (سلیمی، ۱۳۸۸، مجموعه مقالات: مقاله دلاوری، ص ۳۲۳). البته سابقه متن‌های تخصصی در حوزه عمومی که به حوزه سیاست مربوط می‌شود به زمان شکل‌گیری مطبوعات به‌طور عام برمی‌گردد و می‌شود در این زمینه نیز با بررسی محتوای آن‌ها به نحو دقیق‌تر و مرتبط‌تر با رشته سیاست حرف زد که کار این نوشتار نیست. سایت نورمگز، تعداد ۷۸ مجله (دولتی و غیردولتی) در ایران را برای دانش سیاست احصا کرده است.

۴.۳ فضاهای فعالیتی دیگر مرتبط با دانش سیاست

در ادامه‌ی فعالان حوزه دانش سیاست، می‌توان به انتشاراتی‌ها، خبرگزاری‌ها و پادکست‌ها، روزنامه‌ها، سایت‌های اینترنتی، سکوها، گفتگویی، فضای مجازی^۳ در پلتفرم‌های تلگرام، واتساپ، اینستاگرام، شبکه ایکس (توییتر سابق) و کلاب‌هاوس، لینکدین، بانک‌ها و پرتال‌های مقالات حوزه سیاسی و غیره اشاره کرد.

مؤسسه‌های انتشاراتی زیادی نیز هستند که به انتشار آثار ترجمه‌ای و تألیفی در حوزه سیاست می‌پردازند و در این زمینه آثار متنوعی نیز تولید کرده‌اند که به بسط و گسترش ادبیات دانش سیاسی در ایران کمک کرده‌اند. مثل انتشارات سمت که به چاپ کتب درسی می‌پردازد. همچنین ناشرانی چون قومس، نی، چشمه، امیرکبیر، ثالث، آگه، علمی فرهنگی، کیهان، کانون اندیشه جوان، نگاه، اطلاعات، وزارت امور خارجه، کویر، ققنوس، مرکز، نو، شیرازه، صدرا، خرسندی، دانشگاه تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، مخاطب، نارون دانش، روزنه، چاپخش، سخن، شباهنگ، طرح نو، ابرار معاصر، بوستان کتاب، مینوی خرد، نشر نو، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، دانشگاه مفید، ابوریحان، آستان قدس رضوی، کرگدن، دوستان، هرمس، روزبهان، خوارزمی، نگاه معاصر، فرزانه روز، قصیده‌سرا، اختران، مولی، ناهید، نقش و نگار، آشیان، نقد فرهنگ و تیسرا هر کدام به نشر آثار سیاسی پرداخته‌اند. در کنار این موارد فوق

خبرگزاری‌ها، روزنامه‌ها و پادکست‌ها و کانال‌ها و سایت‌های اینترنتی و فضای مجازی زیادی نیز در حوزه دانش سیاست فعالیت می‌کنند که بخاطر تعداد زیاد آنها صرفاً به ذکر این ظرفیت پرداخته شد. چند پایگاه مرتبط با بانک مقالات و پرتال در حوزه علوم سیاسی به جمع آوری مقالات آن پرداخته‌اند که برخی از آنها شامل پرتال علوم انسانی، نورمگز، sid (بخش علوم سیاسی) و غیره هستند. همگی این فعالیت‌ها معطوف به تولید ادبیات، گفتمان‌سازی و نشر دانش سیاسی هستند.

۴. بررسی و تحلیل

با عطف توجه به چارچوب مفهومی، موضوع رشد و توسعه و همچنین بحث مهم ساخت اجتماعی نهاد علم، ضمن ذکر دانشگاه‌ها، مؤسسات، مراکز و انجمن‌ها و مجلات و روزنامه‌ها و خبرگزاری‌ها و فضاها (مجازی و اینترنتی) مرتبط با دانش سیاست به صورت تاریخی از زمان تأسیس رشته علوم سیاسی که به نوعی به صورت مستقیم به موضوعات سیاسی می‌پردازند،^۴ مباحث و محورهای زیر از منظر تحلیلی و در قالب یک صورتبندی معطوف به بحث «توسعه و رشد»، در قالب یک مسئله، قابل استخراج و استنباط است و مسئله پژوهشگر و ابداع و نوآوری آن نیز در همین جا است: ذکر اقدامات و فعالیت‌های صورت گرفته در ارتباط با دانش سیاست در مطالب پیشین، بیشتر جنبه معرفی آنها در یک متن را داشته و نکته مهم در نحوه نگاه به این معرفی و گسترش و استمرار آنها است که مبنای نظری این مقاله و جنبه نوآورانه آن است. طرح این مباحث و محورها در واقع به معنی باز شدن یک حوزه فعالیت جدید کاری و علمی و در راستای تخصصی شدن و جزئی شدن به عنوان یک الزامات مهم علم و ساخت اجتماعی علم در جامعه ایرانی است و از این جهت می‌تواند در صورت بندی جدید، مسئله دانش سیاست موثر باشد.

محورها و مباحث:

۱. گسترش و پراکندگی ملی و در تمام مقاطع تحصیلی:

بحث مهم و قابل توجه در پراکندگی و گستردگی جغرافیای ملی و سراسری علم سیاست، در حوزه آموزش و در مقاطع مختلف آن (کارشناسی، ارشد و دکتری) است؛ این نکته می‌تواند نشان از نوعی توجه علمی برای یادگیری یا بحث اعتبار اجتماعی یا ارتقاء کاری یا حتی از سر تفنن و سرگرمی باشد که البته در سطح دانشگاهی و رسمی، انجام میشود. این گستردگی و پراکندگی ملی و سراسری

تحلیلی بر توسعه و گسترش تاریخی ... (عبدالرحمن حسینی فر و سعید صادقی) ۱۴۳

آموزش رسمی و آکادمیک دانش سیاست در همه ی دانشگاه‌های دولتی، آزاد، پیام نور و غیر انتفاعی وجود دارد. به عبارت دیگر فقط دانشگاه های غیر پولی به کار آموزش رسمی و ارائه مدرک دانشگاهی در حوزه سیاست نمی پردازند بلکه دانشگاه های پولی و شهریه‌ای نیز به این کار، اقدام کرده‌اند و برای این منظور به دلایلی، متقاضی وجود داشته و دارد که دلایل آن می تواند همان موارد ذکر شده در جملات قبل تر باشد.

۲. کارکرد تربیتی رشته (تربیت دیپلمات و آموزش شهروندی دولت-ملت):

نیاز به کادر متخصص و کارشناس در عرصه خارجی و دیپلماسی، در ابتدا، وظیفه ای مترتب بر مدرسه علوم سیاسی بود و بعدها مبنای تأسیس دانشکده‌های مستقل و البته وابسته به وزارت امور خارجه نیز شد. این وظیفه، همچنان در راستای نیاز اولیه از تأسیس رشته علوم سیاسی بود اما در عمل برای حوزه دیپلماسی و کنسولی لزوما و منحصر از دانش آموختگان این دانشکده استفاده نمی شد و برای دانشکده های سیاسی دانشگاه های دیگر یا حتی دانش آموختگان رشته های غیر سیاسی نیز احتمال ورود به عرصه کارشناسی و تخصصی روابط خارجی و حوزه دیپلماسی وجود داشت.

با تأسیس دانشگاه تهران و گسترش تعداد دانشگاه‌ها در سراسر کشور، سطح نیاز از تربیت کادر سیاست شناس برای حوزه های دیپلماسی و روابط خارجی و بین‌المللی فراتر رفت و به حوزه هایی دیگر، خصوصا «تربیت شهروند» برای پایه گذاری بنیان های دولت-ملت کشیده شد و این نیاز به نیازهای درخواستی قبلی از دانش سیاست نیز، اضافه شد. این نکته نیز از اهمیت زیادی برخوردار است که در واقع به توقع و انتظار مترتب بر علم جدید و از جمله علوم سیاسی بر می گردد.

۳. ضرورت پژوهش در موضوعات سیاسی در کنار آموزش رشته:

با گسترش دانشگاه و تنوع بخشی به دوره‌های تحصیلی در مقاطع متفاوت، نیاز به عرصه پژوهش و تحقیق در رشته سیاسی نیز شکل گرفت و این بخاطر پیچیده شدن مسائل و موضوعات حوزه عمومی جامعه ایرانی و ضرورت انجام پژوهش‌های متفاوت در عرصه‌های داخلی و بیرونی از منظرهای «بنیادی»، «توسعه ای» و «کاربردی» بود. این نکته، از نظر حکمرانی، اجتماعی و نسل های دانشگاه نیز، دارای

اهمیت است که البته منحصر به رشته علوم سیاسی نیست و همه ی رشته های علوم انسانی را در بر می گیرد.

۴. اضافه شدن موضوعات خاص و محوری به حوزه پژوهش:

«عرصه بین الملل و روابط خارجی» و لزوم شناخت قدرت های جهانی و نظام بین الملل و آشنایی با مسائل و مباحث همسایه ها و منطقه از قبیل قلمروهای خاور میانه، جهان اسلام، مسئله فلسطین و اسرائیل، نفت و انرژی و اقتصاد سیاسی از موضوعات مهمی بود که مبنای تأسیس چند مرکز مطالعاتی و پژوهشی مرتبط با دانش سیاست شد. این نکته در واقع مرتبط با بحث «تخصصی شدن» و لزوم ورود کارشناسانه و جزئی به این موضوعات بود و بخاطر همین، این تمرکز و وسعت فعالیت، شکل گرفته بود.

۵. اهمیت مضاعف پیدا کردن پژوهش در حوزه سیاست داخلی:

از نظر موضوعات سیاست داخلی که معطوف به عملکرد «وزارت کشور» است، «دفتری مستقل»، تأسیس شد که به مطالعات سیاست داخلی می پرداخت. این اقدام، نشانگر ابعاد پیچیده مسائل سیاست داخلی و لزوم ورود تخصصی، کارشناسی و جزئی به امورات حوزه عمومی مرتبط با وزارت کشور داشت.

۶. انقلاب اسلامی پژوهی به عنوان حوزه ای مهم، بعد از انقلاب ۵۷:

با توجه به اهمیت موضوع «انقلاب اسلامی» و بررسی مباحث مرتبط با آن، چند مرکز پژوهشی تأسیس شد. این نکته دال بر اهمیت پدیده انقلاب اسلامی در تاریخ معاصر ایران و لزوم بررسی ابعاد سیاسی، فرهنگی و اجتماعی آن داشت.

۷. قانون پژوهی، امری مهم در حوزه حکمرانی:

معطوف به بحث مهم «قانون گذاری و عملکرد قوه مقننه»، مرکز پژوهش های مجلس تأسیس شد که در امر قانون گذاری و نظارت بر قانون، دقت و مراقبت بیشتری صورت پذیرد.

۸. امنیت ملی، موضوعی فرا قومیتی و هویتی:

معطوف به بحث مهم «امنیت ملی»، مرکزی در راستای موضوعات امنیت، قومیت و هویت ملی تأسیس شده که به این کار می پردازد.

۹. ضرورت تولید متن های سیاستگذارانه:

تحلیلی بر توسعه و گسترش تاریخی ... (عبدالرحمن حسینی فر و سعید صادقی) ۱۴۵

باتوجه به اهمیت ارائه راهبرد و استراتژی و متن‌های سیاستگذارانه در نسبت بین نظر و عمل، در کنار نهادهایی که به مباحث اندیشه‌ای، نظری و توسعه‌ای می‌پرداختند مثل دانشگاه‌ها، مراکز و مؤسسات جدیدی از قبیل مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری و مجمع تشخیص مصلحت نظام و غیره تأسیس شده که به کار ارائه «راهبرد» و «پالیسی پیپر» (policy paper) می‌پردازند.

۱۰. اهمیت پیدا کردن نقد و ارزیابی به عنوان کاری حرفه‌ای و مهم:

از آنجا که یکی از اقدامات مهم برای تولید کار جدید توجه به بحث سابقه و انباشت و نقد منابع و آثار قبلی در حوزه سیاست است برای این منظور، هم «دیتا بیس»هایی در قالب پرتال و بانک منابع شکل گرفت و هم مراکزی که به صورت تشکیلاتی به «نقد و ارزیابی» منابع تولید شده از قبیل ترجمه و تألیف می‌پردازند، راه اندازی شد. این در حالی است که به صورت موردی، برخی نهادها و مراکز و گروه‌ها به موضوع نقد نیز می‌پردازند و فرهنگ نقد اثر، امروزه تا حدی و در سطحی یک کار مهم تلقی می‌شود.

۱۱. توجه به شکل‌گیری انجمن‌های علمی:

ایجاد «انجمن‌های علمی» و شکل‌گیری نهادهای عمومی که در حوزه دانش سیاسی به کار علمی با هدف جلب مخاطبان عام حوزه عمومی و اجتماع کردن اصحاب آن می‌پردازند، کاری بود که توسط برخی انجمن‌های سیاسی و نهادهای حوزه عمومی مثل گروه سیاسی خانه اندیشمندان علوم انسانی انجام شد. آنها با هدف کشاندن پای اهالی این علم به حوزه عمومی و تجمع تخصصی اهالی آن به فعالیت علمی در سطح عمومی می‌پرداختند.

۱۲. متنوع شدن خروجی‌ها، تولیدات و فعالیت‌های فکری:

تنوع تولیدات متنی و صوتی سیاسی با گسترش «اندیشکده»های گوناگون و در قالب «پادکست»ها و سکوهای اینترنتی از جمله اقداماتی بوده که توسط برخی نهادهای رسمی و عمومی انجام شده است؛ مجلات و نشریات زیادی در حوزه دانش سیاسی با درجه‌های علمی و تخصصی و پژوهشی به صورت فصلی و دوفصلی و حتی ماهانه از دیگر اقداماتی بوده که در این زمینه توسط اساتید، پژوهشگران و دانشجویان مقاطع تحصیلات تکمیلی انجام گرفته است؛ مجلات

عمومی و روزنامه‌ها، خبرگزاری‌ها، کانال‌های تلگرامی و سایت‌های اینترنتی، اینستاگرام، واتساپ، کلاب‌هاوس، لینکدین و شبکه ایکس (توییتر سابق) از جمله عرصه‌های فعالیت در حوزه عمومی بوده که به نوعی به گسترش دانش سیاست عمومی کمک کرده و باعث شده سطح فعالیت در این حوزه، زیاده‌تر و متنوع‌تر شود. به این صورت که برخی اساتید علوم سیاسی کانال یا سایت تلگرامی و واتساپی دارند و در حوزه دانش سیاسی قلمفرسایی کنند؛ یا در کلاب‌هاوس و در اینستاگرام و لینکدین به صورت صوتی، تصویری و متنی فایلی ارائه و عرضه کنند و برخی از دانش‌آموختگان رشته سیاسی نیز در خبرگزاری‌ها، سایت‌ها، روزنامه‌ها و «پادکست»ها فعالیت مرتبط با دانش سیاست دارند.

۱۳. گسترده‌تر شدن فعالیت سیاسی:

اکثر نهادهایی چون مساجد، بسیج، برخی ارگان‌ها و سازمان‌های اجرایی در حوزه عمومی در قالب سازمان‌های غیردولتی و غیره فعالیت‌های آموزشی، اردویی، کارگاه و نشریات با هدف دانش‌افزایی و آگاه‌سازی سیاسی صورت می‌دهند.

۱۴. ارزیابی و نقد علمی در راستای عدالتخواهی و رهایی بخشی:

اگر برای حوزه دانش و دانشگاه چه در سطح رسمی و چه در سطح غیر رسمی، نقشی با توجه به ماهیت آن قائل باشیم دو وظیفه دیگر نیز برای تحصیل‌کردگان و دانش‌آموختگان و اساتید و پژوهشگران و فعالان حوزه سیاست قابل تصور است؛ یکی معطوف به «نقد و ارزیابی و داوری» است و طبقاً این وظیفه از قشر حق‌گرا و عدالتخواه اهل علم، توقع بیشتری می‌رود و دیگری نقش «رهایی بخشی» است که این انتظار نیز برای متولیان و فعالان این حوزه متصور است که آنها ادبیات رسمی و غیر رسمی اش را تدارک و فراهم آورند.

همه‌ی فعالیت‌های مذکور در راستای تأیید این مسئله بود که دانش سیاست در جامعه ایرانی با نوعی وسعت و رشد همراه بوده است و نمی‌توان با نظر دو گانه «عدم کارکرد یا کارکرد» دانش سیاست و به صورت صفر و یکی به آن نگاه کرد؛ توسعه و گسترش این فعالیت‌ها که جنبه نهادی و سازمانی و حتی امر روزمره هم پیدا کرده باید مورد توجه در جایگاه خود قرار گیرد. این در واقع هم طرح یک مسئله است و هم نوعی صورتبندی متفاوت از این مسئله است. معرفی ابعاد نهادی و سازمانی و حوزه‌های فعالیتی مرتبط با

دانش سیاست در یک بخش و بیان محورها و حوزه های فعالیت به صورت تاریخی در بخشی دیگر برای طرح بحث یا حتی صورتبندی به یک مسئله مهم در ارتباط با دانش سیاست است و تاکید بر این نکته که این، موضوعی ساده نیست و هدف این مقاله نیز بیان گوشه ای از پیچیدگی های آن بوده است.

۵. نتیجه گیری

با توجه به نکات ذکر شده در بخش تحلیل و معطوف به موضوع و مسئله مقاله می توان اشاره کرد که توسعه و گسترش دانش سیاست در جامعه ایرانی از زمان تأسیس رشته علوم سیاسی تا به امروز صورت گرفته است. توسعه این علم، متأثر از عواملی چون نحوه تعامل جامعه و فرهنگ عمومی با آن و نوع نظام سیاسی و فکر و برنامه کارگزاران و فرهنگ رسمی بوده است. و برای عبور از گزاره دوگانه «داشتن یا نداشتن» این تحلیل بر جنبه های پیچیده اجتماعی، سیاسی و فرهنگی و حتی علمی جامعه ایرانی تاکید دارد. شاید همین توسعه ظاهری در ابعاد سازمانی، کتاب و مجله و انواع اقسام فعالیت های صوتی و تصویری و مجازی از دید برخی نوعی «داشتن» یا دستاورد علمی در حوزه سیاست تلقی شود اما از آن جایی که برخی بر ضرورت کیفی و ظهور محتوایی عمیق دانشی تاکید دارند، اینگونه اقدامات را فاقد کیفیت لازم و بدون محتوا می دانند؛ به این صورت که اگر علم سیاست در این جامعه، حضور نهادی و سازمانی سیاسی، اجتماعی و فرهنگی دارد باید امروزه جامعه مثلاً در سطح حکمرانی خود، دچار این حجم و با این عمق از مشکلات مختلف نمی شد؛ مشکلاتی چون ابهام در حق رأی، ناکارآمدی نهادها و سازوکارهای نظارتی، ناکارآمدی نهادهای عمومی چون پارلمان و بی تأثیری علم سیاست از جمله آنها است. برای عبور از چنین دوگانه ای، باید به پیچیدگی های زمینه و زمانه جامعه ایرانی توجه کرد و لزوم نگاه به ابعاد جامعه شناختی، سیاسی و فرهنگی این جامعه که باعث شکل گیری رفتارها و اقداماتی در حوزه عمومی می شود، صورت بگیرد. تحلیل آنها در یک منطق ساده و بسیط، راحت نیست.

این مقاله، گسترش سازمان ها و مراکز و فعالیت های مرتبط با دانش سیاست را نوعی توسعه و گسترش کمی تلقی می کند که در آن طیف متنوعی از اهداف اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و حتی علمی وجود دارد. گسترش و توسعه دانش سیاست از نظر کمی، خود شاخصی مهم برای نوعی از تحلیل در این دانش است که می توان آن را در تلائم با نیازها و

اتفاقات و تحولات حوزه عمومی جامعه ایرانی دانست و این برداشتی نفسانی و سلیقه ای از این موضوع نیست بلکه یک نکته تحلیلی از منظر نسبت واقعیت عینی با رویکردهای نظری است؛ چرا که بر اساس داده های تاریخی، برهم کنش مجموعه ای از تحولات فرهنگی، سیاسی و اجتماعی در درون کلیتی، موجبات تکوین و توسعه دانش سیاست جدید در ایران شده است. این تحولات، در دو سطح ملی و جهانی در تاریخ معاصر ایران به وقوع پیوسته است که البته شرح تفصیلی آنها نیازمند مقاله یا مقالات دیگری است. اما در راستای بحث چرایی گسترش کمی دانش سیاست و معطوف به مسئله این مقاله که معنای این توسعه و گسترش چیست، این توضیح به طور کلی و اجمال مطرح کرد که در سطح جهانی، از جمله انقلاب فرانسه و ظهور پارادایم های علمی نوین، فروپاشی امپراطوری عثمانی و شکل گیری دولت - ملت های جدید در خاورمیانه، جهان گسترش مدرنیزاسیون و شکل گیری جامعه جهانی، مهم ترین تحولاتی هستند که مستقیم و غیرمستقیم بر دانش و حتی عرصه سیاست داخلی ایران تأثیرگذار بوده اند. در سطح ملی نیز، عواملی چون تشدید نزاع های سیاسی درون حاکمیت ها، تغییر بنیان های اقتصادی و اجتماعی کشور، نیاز به نوسازی و ضرورت تغییر ساختاری، ارتباط با غرب، شکل گیری دولت - ملت مدرن ایرانی و ظهور روشن فکران ملی، نیاز به کارشناس و متخصص متناسب با بوروکراسی و نظام دیوان سالاری جدید، افزایش دانش آموختگان علوم سیاسی و گسترش زمینه و بستر فعالیت در فضای رسانه ای جدید مثل مجله، مطبوعات، روزنامه، خبرگزاری، اینترنت و فضای پر ظرفیت مجازی از جمله تحولاتی بودند که در کنار هم و بر اساس حرکت عمومی جامعه ایرانی، باعث گسترش و توسعه دانش سیاست در ایران شده اند. اما با این اوصاف تحلیل کیفی نقش دانش سیاست در جامعه ایرانی می تواند محل بحث و تأمل مستمر باشد. این مقاله صرفاً با نگاهی کمی به فعالیت های متنوع در این حوزه پرداخته و این مسئله را باز کرده که این معنای این توسعه چه می تواند باشد که تبلورهای مرتبط با این علم را به گونه ای نشان از توسعه و رشد در دانش سیاست در جامعه ایرانی دانسته است و طبعاً این یافته، خود مبنای طرح مسائل دیگر می تواند باشد.

پی نوشت ها

۱. این دو دیدگاه از بررسی منابع پیشین حاصل شده است و جنبه شخصی و نفسانی و سلیقه ای ندارد.

2. <http://www.sir.ac.ir>

تحلیلی بر توسعه و گسترش تاریخی ... (عبدالرحمن حسینی فر و سعید صادقی) ۱۴۹

۳. منظور از فضای مجازی، بهره‌گیری اهل تخصص از این فضا برای طرح نظرات و مباحث و مطالب خود به صورت مکتوب و شفاهی مستقیم یا عرضه داشته‌های تولید شده خود در جاهایی دیگر و بازنشر آنها در این فضای عمومی است. موقعی که از این فضا اسم برده می‌شود در واقع به ظرفیت ایجاد شده از طریق آن توجه هست که در مورد ظرفیت بودن آن تردیدی وجود ندارد اما در مورد اینکه این فضا چه تاثیری بر دانش سیاست دارد حتماً مستلزم تحقیقات بیشتری است. البته نفس فضای مجازی در گسترش و شیوع برخی موضوعات و مفاهیم و نظریات سیاسی در سطح عمومی تاثیر داشته است و در این مورد هم تردیدی نیست. اما اینکه از موضوعات و مفاهیم و نظریات سیاسی، برداشت درست و دقیق در فضای عمومی وجود دارد طبعاً مستلزم تحقیق است.

۴. در این مقاله، قرار نیست به بررسی کارکرد و عملکرد این حوزه‌های فعالیت دانش، پژوهش و فکر و نظر سیاسی پرداخته شود که هدف آن نبوده و این مسئله‌ای متفاوت از مسئله این مقاله است.

کتاب‌نامه

- ازغندی، علیرضا (۱۳۸۲). علم سیاست در ایران، تهران: انتشارات باز.
- تفرشی، مجید (۱۳۷۰). «مدارس عالی حقوق و علوم سیاسی در ایران از ابتدا تا تأسیس دانشگاه تهران»، نشریه گنجینه اسناد، دوره یک، شماره ۱.
- روزنامه تربیت، سال پنجم، شماره ۲۲۸، پنجشنبه یازدهم صفر ۱۳۱۹ق: ص ۲.
- زرگری نژاد، غلامحسین و منصورصفت گل و محمدباقر وثوقی (۱۳۹۷). تاریخ دانشگاه تهران، جلد نخست (دانشگاه در دوره اول ۱۳۱۳-۱۳۲۲) تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- زرین کوب، عبدالحسین (۱۳۹۱). تاریخ در ترازو، تهران: امیرکبیر، چاپ ۲۱.
- ستاری، جلال (۱۳۷۶). اسطوره در جهان امروز، تهران: نشر مرکز.
- سلیمی، حسین (۱۳۸۸). بررسی وضعیت آموزش و پژوهش علوم سیاسی و روابط بین الملل، تهران: نشر پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی و زرات علوم، تحقیقات و فناوری.
- سیف‌اللهی، سیف‌الله و رضادوست، آرش (۱۳۹۳). «مطالعه جامعه‌شناختی روند و فرایند شکل‌گیری آموزش علوم سیاسی در ایران و مصر از انقلاب مشروطه تا ۱۳۹۱»، مطالعات علوم اجتماعی در ایران، سال یازدهم، شماره چهارم.
- شیرخانی، علی (۱۳۹۶). علوم سیاسی در ایران، تهران: انتشارات خرسندی.
- عاقلی، باقر (۱۳۷۷). «مدرسه علوم سیاسی، مدرسه عالی حقوق و دانشکده حقوق و علوم سیاسی»، فصل‌نامه تاریخ معاصر ایران، س ۲، شماره ۷. صص ۳۴۷-۳۵۸.
- فروغی، محمد علی (۱۳۱۵). تاریخچه حقوق: خلاصه سخنرانی محد علی فروغی، مجله تعلیم و تربیت، دور اول، سال ششم دی ماه شماره ۱۰ صص ۷۱۹-۷۳۴.

- گروه پژوهش‌های آماری و فناوری اطلاعات، (۱۳۹۵). آمار آموزش عالی ایران، سال تحصیلی ۱۳۹۴_۱۳۹۳، تهران: مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی. تابستان.
- گروه پژوهش‌های آماری و فناوری اطلاعات، (۱۳۹۷). آمار آموزش عالی ایران، سال تحصیلی ۱۳۹۶_۱۳۹۵، تهران: مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی.
- گروه پژوهش‌های آماری و فناوری اطلاعات، (۱۳۹۸). آمار آموزش عالی ایران، سال تحصیلی ۱۳۹۸_۱۳۹۷، تهران: مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی. تابستان.
- مارش، دیوید و جری استوکر (۱۳۹۳). روش و نظریه در علوم سیاسی، ترجمه امیرمحمد حاجی یوسفی، تهران: چاپ هشتم، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- محبوبی اردکانی، حسین (۱۳۵۴). تاریخ مؤسسات تمدنی جدید در ایران، تهران: انتشارات دانشگاه تهران. جلد‌های ۱ و ۳.
- محبوبی اردکانی، حسین (۱۳۵۵). تاریخ تحول دانشگاه تهران، تهران: سازمان انتشارات و چاپ.
- مجله تعلیم و تربیت، سال سوم، شماره‌های ۵ و ۶
- مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی (۱۳۹۹). دریافت توسط سی دی اطلاعات مربوط به آمار دانشجویان (مکاتبه و دریافت از طریق خودم)
- مصفا، نسرین (۱۳۸۵). سیری در تحولات آموزشی و پژوهشی علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، تهران: نشر پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی و زرات علوم، تحقیقات و فناوری
- ناظری، مهرداد (۱۳۹۱). توسعه چیست، نقل شده از سایت <http://ghatreh.com/article/show-578.aspx>

منابع اینترنتی

- <http://www.sir.ac.ir>
- <http://ipis.ir/index.aspx?pageid=457&p=1>
- <https://ir-psri.com/?Page=AboutUs&SP=Farsi>
- <https://www.cmess.ir/Page/About>
- http://www.css.ir/fa/Pages/about_us/2320/3
- <https://web.archive.org/web/20190412144812/http://csr.ir/fa/about>
- https://rc.majlis.ir/fa/department/political_department
- <http://www.shmoton.ir>
- <http://www.rinsweb.ir>
- <http://www.risstudies.org>
- <https://www.aftabir.com/companies/company/19560>
- <http://tisri.org/?page=about>